

บทสรุป

คติความเชื่อในเอกสารหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่มีก่อนหน้าสมัยรัตนโกสินทร์ จะพบว่า มีเรื่องราวเกี่ยวกับคติความเชื่อ เรื่องต่างๆ มากมาย อาทิเช่น พระยาแกม ชูหบรม พระเจ้าอุทอง พระร่วง เป็นต้น สำหรับในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้เลือกศึกษาคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ด้วยเหตุที่คติความเชื่อเรื่องพระร่วง ได้ปรากฏอยู่ในจารีตการเขียนและการอธิบายประวัติศาสตร์ไทยมาช้านาน อีกทั้งยังพบว่าในเอกสารหลักฐานของรัฐข้างเคียง คือ พม่า-มอญ-เขมร ก็ได้ปรากฏคติความเชื่อเรื่องพระร่วงด้วย

นอกจากนี้คติความเชื่อเรื่องพระร่วงยังสามารถดำรงอยู่ในสังคมไทยทุกสมัย โดยจะพบว่า "พระร่วง" เป็นคติความเชื่อวิบุรุษในอุดมคติ ซึ่งอาจตรงหรือไม่ตรงกับษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัยก็ได้ แต่พระร่วงในอุดมคตินี้เป็นโอรสของกษัตริย์กับนางนาค ซึ่งแสดงว่ามีสิทธิ์เป็นเจ้าของแผ่นดิน เนื่องจากนาคเป็นราชาของแผ่นดิน พระร่วงนั้นเติบโตแบบชาวบ้านไม่เหมือนโอรสกษัตริย์โดยทั่วไป เนื่องจากถูกพรานป่าเก็บไปเลี้ยงตั้งแต่เล็ก พระร่วงเป็นผู้มีบุญญาธิการมาก มีวาจาสิทธิ์และมีปัญญา ทำให้ทรงสามารถตั้งวงศ์กษัตริย์ได้

เมื่อมาพิจารณาการศึกษางานเขียนประวัติศาสตร์ไทยเท่าที่ผ่านมานักประวัติศาสตร์สมัยปัจจุบัน พบว่าในแต่ละยุคแต่ละสมัย มีลักษณะการเขียน หรือการอธิบายอดีตเพื่อแสดงความสันทิภักดีต่อดีตร่วมกัน แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาการเขียนและการอธิบายอดีตดังกล่าว ของแต่ละบุคคลและแต่ละสมัย จะพบว่าในเนื้อหาของสาระเรื่องเดียวกันของงานเขียนเหล่านี้มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับภาวะแวดล้อมและสถานะของผู้เขียนงานนั้น ๆ ลักษณะเช่นนี้ได้ส่งผลต่อสาระของคติความเชื่อ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการเขียนและการอธิบายดังกล่าวด้วย ดังเช่น กรณีคติความเชื่อเรื่องพระร่วง พบว่า อิทธิพลตะวันตก ความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญา ความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองได้ส่งผลต่อทัศนะและเนื้อหาของสาระของการเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะแนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์ ที่ปรากฏในคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ซึ่งมีการเขียนและการอธิบายอย่างสืบเนื่องตลอดในสมัยรัตนโกสินทร์ วิทยานิพนธ์นี้ได้ทำการแบ่งศึกษา

เป็น 3 ช่วงคือ

- คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัยรัชกาลที่ 3
- คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5
- คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ในสมัยรัชกาลที่ 6

การแบ่งเป็น 3 ช่วงนี้มุ่งแสดงให้เห็นวิวัฒนาการของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงอย่างชัดเจนขึ้น ทั้งนี้ในสมัยรัชกาลที่ 4 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จะเป็นจุดเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ อันเป็นพื้นฐานให้คติความเชื่อในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้พัฒนาไปสู่อีกมิติหนึ่ง

จากการศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ไทยในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัยรัชกาลที่ 3 พบว่า สืบเนื่องมาจากคติความเชื่อเรื่องพระร่วงใน "พระราชพงศาวดารเหนือ" เป็นการรวบรวมจากหลักฐานต่าง ๆ ที่ปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรก่อนหน้าสมัยรัตนโกสินทร์ ดังนั้นสิ่งที่อยู่ในเนื้อหาของคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ย่อมจะต้องขึ้นอยู่กับความเชื่อของสังคมไทยแบบจารีต โดยนำเสนอภาพกษัตริย์เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจทั้งมวลในด้านการบริหาร ตุลาการ กฎหมาย ภายใต้ "ธรรม" ในพระพุทธศาสนาเป็นหลักในการปกครอง หลักธรรมเหล่านี้ได้เป็นกรอบความคิดให้กับแนวคิดรัฐและกษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 ทรงเป็นผู้สร้างศูนย์กลางอำนาจรัฐแห่งใหม่ขึ้นที่กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2325 พร้อมกันนี้พระองค์ยังได้สถาปนาอุดมการณ์รัฐขึ้นมาใหม่ โดยยกเลิกลัทธิเทวราชบางประการ (ในความเป็นจริงลัทธิเทวราชยังมิได้เสื่อมหายไป) และนำเอาลัทธิพุทธราชาเข้ามาเห็นแทนเพื่อเป็นแนวทางในการปกครองรัฐของพระองค์

พุทธราชา หมายถึง กษัตริย์ซึ่งกำลังสั่งสมบารมีเพื่อบรรลุผลในอนาคต เปรียบเสมือนพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ ซึ่งได้ส่งผลให้มีการปฏิเสศการเชื่อมโยงกษัตริย์เข้ากับเทพเจ้าของศาสนาฮินดู แต่หันมาเชื่อมโยงกษัตริย์เข้ากับพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ ความติดเกี่ยวกับกษัตริย์ในอุดมคตินั้น เมื่อมาพิจารณาจากหลักฐานที่เขียนขึ้นในสมัยนี้ สิ่งที่มีมองเห็นเด่นชัด คือ การกล่าวถึงกษัตริย์ในการผดุงธรรม กับการเป็นผู้หาประชาชนให้พ้นทุกข์ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ดังเช่น การลบตีกราชของพระร่วง เป็นต้น

การนำเอาแนวคิดพุทธราชาสมาธิมาใช้ในสมัยนี้เป็นไปเพื่อสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันรัฐ และกษัตริย์ โดยพิจารณาจากการสร้างสิทธิธรรมและการสร้างสัญลักษณ์ทางการเมือง ดังที่คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในตำรับนางพมผาดสะท้อนให้เห็นว่า พระร่วงขึ้นครองราชย์โดยการปราบดาภิเษก หรือ การสร้างพระพุทธรูปจำลองแทนองค์พระมหากษัตริย์

นอกจากนี้แล้วคติความเชื่อเรื่องพระร่วงยังสะท้อนให้เห็นบริบททางเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปในช่วงปลายสมัยรัตนโกสินทร์ โดยจะพบว่า สภาพเศรษฐกิจและสังคมของต้นรัตนโกสินทร์ตามที่ สายชล วรรณรัตน์ ทำการศึกษาว่า มีสภาพการค้าทั้งภายใน และภายนอกที่ คึกคักอันเป็นผลสนับสนุนแรงงานการผลิต ทำให้พระได้มีโอกาสออกมาแสวงหารายได้ให้ตนเองมากขึ้นอันเป็นสิ่งที่ส่งผลให้มนุษย์เชื่อมั่นในพลังความสามารถของตนเอง โดยเฉพาะสติปัญญา ซึ่งสะท้อนให้เห็นในเนื้อหาคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ถูกแต่งขึ้นใหม่ (ประมาณรัชกาลที่ 3) ในเรื่อง "ตำรับนางพมผาด" ดังเช่น ตอนที่ว่าด้วยชาติและภาษาต่างๆ ได้กล่าวถึงการมี "ปัญญา" ของมนุษย์ในการจัดแยกภาษาที่ต่างกันของมนุษย์ และสะท้อนให้เห็นบริบททางเศรษฐกิจและสังคมของต้นรัตนโกสินทร์กับสุโขทัยในสมัยพระร่วง คือ ภาพเดียวกัน ทั้งนี้ นิตี เอียวศิริวงศ์ ได้อธิบายว่า เมืองสุโขทัยและพระร่วงของผู้แต่งที่มีจุดมุ่งหมายให้เป็นเมืองและบุคคลจริง ไม่ใช่เมืองสมมติอย่างพาราสาวัตตี หรือพารณสีในชาดก ทั้งนี้เป็นเพียงการอ้างที่มาของเรื่องพระร่วงให้ต่างจากลักษณะนิทาน และทำให้เป็นบุคคลจริงขึ้นมา พระร่วงจึงแตกต่างจากท้าวพรหมทัตในชาดก และแตกต่างจากพระร่วงในพระราชพงศาวดารเหนือ ขณะเดียวกันความเปลี่ยนแปลงในโลกทัศน์ของเรื่องนั้นห่างจากที่อยู่แต่เพียงโลกภูมิ ค่านิยมที่เกี่ยวกับความจริงและความรู้ และความสัมพันธ์ระหว่างรัฐ ในส่วนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก โดยเฉพาะส่วนศาสนานั้นไม่เห็นร่องรอยความเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด ยิ่งในด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ในสังคมเดียวกัน ซึ่งรวมเรียกกว้าง ๆ ว่าโลกทัศน์ทางการเมือง ยิ่งไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงขึ้นไปอีก

จากลักษณะดังกล่าวในจุลยุทธการวงศ์ที่แต่งเป็นภาษาไทยก็เป็นเรื่องหนึ่งที่สะท้อนความเปลี่ยนแปลงของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงในพระราชพงศาวดารเหนือ ในเรื่องนี้มีความแตกต่างกับพระราชพงศาวดารเหนือตรงที่เรื่องราวของพระร่วงได้ถูกเรียบเรียงขึ้นใหม่อย่างกลมกลืนเป็นเรื่องเดียวกัน ไม่ได้ต่อหัวเรื่องให้เชื่อมกันเหมือนในพระราชพงศาวดารเหนือ และที่แปลกไปกว่าพระราชพงศาวดารเหนือ คือ เรื่องที่พระร่วงเสด็จไปเมืองจีนมิใช่เสด็จไปเพื่อแผ่พระบารมีต่อพระเจ้ากรุงจีนที่มีได้เสด็จมาร่วมพิธีลบล้างเคราะห์ แต่เสด็จไปเพื่อขอขานปั้นถ้วยชามจีนมายัง

สุขุขทัยเนื่องจากโศกวิหิงสาของพระสงฆ์ได้โถมลงมา จะได้อาพาภักด้วยขามจีนที่ป้อนมาซ่อมแซมให้ดูดี

อย่างไรก็ดีในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ได้มีการแต่งสุภาสิตพระร่วง โดยสันนิษฐานว่าเป็นผลงานพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จุดมุ่งหมายเพื่อเป็นการปลุกฝังคุณค่าทางด้านจริยธรรม ให้ผู้ปฏิบัตินำไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ขณะเดียวกันก็ปลุกฝังให้จงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ด้วย

คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในงานเขียนประวัติศาสตร์ ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ดังกล่าวข้างต้น ได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพของสมัยรัชกาลที่ 4-5 ในอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์พบว่า คติความเชื่อเรื่องพระร่วงในสมัยนี้ ได้เปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์ที่มีการค้นคว้าหลักฐานทางประวัติศาสตร์ อันเป็นผลมาจากอิทธิพลตะวันตก และความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญา ทั้งนี้ความเปลี่ยนแปลงของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงมีจุดเริ่มต้นมาจาก "วชิรญาณ กิกขุ" (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4) ได้เสด็จอูฐดงคัมภลฝ่ายเหนือ ในการเสด็จคราวนั้นทรงค้นพบหลักศิลาจารึก 2 หลัก คือ หลักศิลาจารึกภาษาเขมร วัดป่ามะม่วง กับหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหง โดยมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์สมัยสุโขทัย ทั้งนี้จากเนื้อหาสาระดังกล่าวได้แสดงให้เห็นว่าพระร่วงที่เชื่อกันใน "พระราชพงศาวดารเหนือ" ว่าเป็นลูกนางนาค ก็ได้กลายเป็นพระร่วงที่เกิดจากมนุษย์ โดยมีมนุษย์ทำให้สังคมก้าวหน้าขึ้นไปเรื่อย ๆ ศิลาจารึกทั้ง 2 หลัก โดยเฉพาะหลักที่ 1 นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงค้นพบ เมื่อ พ.ศ. 2376 หลังจากที่ทรงพาลงมากรุงเทพฯ แล้ว จนกระทั่งทรงขึ้นครองราชย์แล้ว ในปี พ.ศ. 2398 เมื่อ เซอร์ จอห์น เบาริง ราชทูตอังกฤษได้เข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีระหว่างกรุงเทพฯ กับกรุงอังกฤษ ปรากฏหลักฐานจากพระราชหัตถเลขาของพระองค์ที่มีไปถึง เซอร์ จอห์น เบาริง วันที่ 17 สิงหาคม 1855 (2398) เกี่ยวกับความสนใจและพยายามแปลความในศิลาจารึก โดยพระองค์ส่งสาเนาอักษรศิลาจารึกหลักที่ 1 พร้อมคำแปลได้ประมาณ 12 คำ พระราชทานต่อเซอร์ จอห์น เบาริง ซึ่งน่าจะเป็นการปูพื้นฐานความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมไทยให้แก่เซอร์ จอห์น เบาริง ก่อนเข้ามาเจริญสัมพันธไมตรีทางการค้ากับไทย

อย่างไรก็ตามเมื่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 กลับพบว่าคติความเชื่อเรื่องพระร่วงตามหลักศิลาจารึก และในพระราชพงศาวดารเหนือ (หรือจากหลักฐานอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องับเรื่องพระร่วง) ได้ถูกสร้างขึ้นเพื่อให้เป็นภาพเชิงซ้อนกับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เป็นการเทิดพระเกียรติและเสริมสร้างความเป็นกษัตริย์ภาพ

จากข้างต้นจะพบว่าในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ ผู้ร่วมเหตุการณ์กับพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาตลอดรัชกาล เรื่องขอมแลไทยโบราณ อภินิหารการประจักษ์ พระราชประวัติรัชกาลที่ 4 โดยสาระของเนื้อหาแสดงให้เห็นว่า กษัตริย์จะต้องสะสมบุญบารมี จนที่สุดเมื่อบารมีมีความพร้อม เมื่อนั้นก็จะได้เป็นกษัตริย์โดยสมบูรณ์ อันเป็นการแสดงให้เห็นบุญบารมีของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับกษัตริย์สุโขทัย คือ พระมหาธรรมราชาลิไท ในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วงนั้น ไม่แตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีพระจริยาวัตรบุญบารมี และบุญบารมีที่เหมือนกันทุกประการด้วย สืบเนื่องจากอุดมการณ์อันเป็นกรอบรับรู้เรื่องดังกล่าว เป็นสิ่งที่ถูกสร้างจากประสบการณ์ของแต่ละบุคคล ความเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาสมัยรัตนโกสินทร์ นับเป็นประสบการณ์สำคัญต่อแนวพระราชดำริทางประวัติศาสตร์ของชนชั้นหน้าในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นอย่างมาก ประการแรก คือ แม้ว่าอดีตความเชื่อเรื่องพระร่วงที่แต่งขึ้นจะสืบทอดจารีตการเขียนแบบเดิม(พงศาวดาร) ด้วยจุดมุ่งหมายที่เสริมความเป็นกษัตริย์ภาพ แต่ด้วยความเปลี่ยนแปลงจากอิทธิพลตะวันตกและความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาจึงเป็นผลให้อดีตความเชื่อเรื่องพระร่วงเปลี่ยนแปลงไปในแง่ของสัจจะผสมกับจินตนาการที่มีมาแต่ดั้งเดิม กล่าวคือพระร่วงในหลักศิลาจารึก คือ สัจจะ ที่แสดงความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริงของพระร่วง ในขณะที่พระร่วงใน "พระราชพงศาวดารเหนือ" คือจินตนาการของมนุษย์ที่แสดงอำนาจบารมี ดังนั้นเพื่อเป็นการเสริมคุณค่าของกษัตริย์ให้สมเหตุสมผล ตามสภาพภูมิปัญญาและบริบทที่เปลี่ยนแปลงไปอดีตความเชื่อเรื่องพระร่วงจึงกลายเป็นเรื่องสัจจะจินตนาการ (Myth making) เสริมความเป็นกษัตริย์ภาพ

อย่างไรก็ดีอดีตความเชื่อเรื่องพระร่วงในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามความสาคัญในความเป็น "รัฐชาติ" ที่เริ่มต้นตัวมากขึ้นจากอิทธิพลตะวันตก และความเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของการปกครอง เรื่องราวของอดีตความเชื่อเรื่องพระร่วง จึงเป็นเรื่องของสัจจะตามหลักฐานที่ปรากฏ คือ เป็นเรื่องราวของกษัตริย์สุโขทัยที่มีต้นวงศ์มาจากพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ แต่ผู้ที่ได้รับการยกย่องในสมัยนี้ก็คือ พ่อขุนรามคำแหง กษัตริย์สุโขทัยที่ใช้หลักในการปกครองแบบบิดาปกครองบุตร ทำให้ราษฎรได้รับความร่มเย็นเป็นสุข ซึ่งสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพยกย่องว่าควรนับว่าเป็น "มหाराช" พระองค์หนึ่ง

อดีตความเชื่อเรื่องพระร่วงในช่วงสมัยนี้มีผลส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดความสนใจในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ เพื่อนำมาเป็นบทเรียนในการสร้างความเป็นรัฐชาติ ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ความว่า

... ประเทศทั้งหลาย ซึ่งได้ควบคุมกัน เป็นชาติและประเทศขึ้น
 ย่อมนับถือว่าเรื่องราวของชาติ และประเทศตน เป็นสิ่งสำคัญ
 ซึ่งจะพึงศึกษาและพึงสั่งสอนให้รู้ชัดเจน แม่นยำ เป็นวิชาหนึ่ง
 ซึ่งจะได้แนะนำความคิดและความประพฤติ ซึ่งพึงจะเห็นได้
 เสือกได้ ในการที่ผิดและชอบชั่วและดี เป็นเครื่องชักนำให้เกิด
 ความรักชาติและรักแผ่นดินของตัว...

จากการศึกษาวิเคราะห์คติความเชื่อเรื่องพระร่วงนับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัย
 รัชกาลที่ 5 พบว่า วิวัฒนาการของคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งที่น่าสนใจในรูป
 ของสื่ออื่น ๆ ในสมัยดังกล่าว เช่น กฎหมาย พระบรมราชโองการ ประกาศ พิธีกรรม เป็นต้น
 ซึ่ง บางครั้งก็ถูกแฝงไว้ในจารีต "พงศาวดาร" และเรื่องราวของคติความเชื่อต่าง ๆ มักจะถูก
 กำหนดให้อยู่ในสื่อเหล่านี้ด้วย อันเป็นผลให้ภาพขนัตริย์ที่มีความพยายามนำเสนอในแต่ละสมัย คือ
 นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 มักนำเสนอในรูปแบบการสร้างสิทธิธรรม และความ
 ชอบธรรมที่มีต่อฐานะและบทบาทที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งคติความเชื่อเรื่องพระร่วงก็เป็น
 ตัวอย่างสะท้อนให้เห็นได้ ดังได้กล่าวไปแล้ว

อย่างไรก็ตามคติความเชื่อเรื่องพระร่วงที่ปรากฏในสื่อดังกล่าว ในสมัยรัชกาลที่ 6 จะ
 แตกต่างจากสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัยรัชกาลที่ 5 คือจะอยู่ในรูปของสื่อชนิดใหม่ที่ เป็นสัญลักษณ์
 ที่ไม่อยู่ในขอบเขตของการเขียน หรือ การอธิบายตามจารีตทางประวัติศาสตร์แบบเก่า ทั้งนี้คติ
 ความเชื่อเรื่องพระร่วงในสมัยนี้ จะถูกสร้างให้ออกนอกขอบเขตประวัติศาสตร์ ในรูปแบบของสื่อ
 แบบใหม่ เช่น บทละคร การนำมาตั้งชื่อพระพุทธรูป ตั้งชื่อเรือรบ เป็นต้น

สิ่งที่เป็นปัจจัยให้เกิดความแตกต่างดังกล่าวนี้ จะพบว่ามีจุดเริ่มต้นมาจากการที่พระ
 บาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ขณะดำรงพระอิสริยยศ เป็นสมเด็จพระบรม
 โอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ในปี พ.ศ. 2450 ได้เสด็จประพาสสมุทลพายัพ และในครั้งนั้น
 ได้ทรงแต่งหนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง พระองค์ทรงกล่าวถึงจุดประสงค์ในการแต่งหนังสือเรื่องนี้ว่า

... ความประสงค์ในการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ คือหวังจะให้ เป็นหนทาง
 ที่ผู้ชำนาญโบราณคดี จะได้มีโอกาสพิจารณาและสันนิษฐานข้อความ
 เกี่ยวกับเรื่องด้วยเมืองสุโขทัย สวรรคโลก และกำแพงเพชรต่อไป .
 แต่นอกจากนี้ จะเล่าเรื่องไปดูโบราณสถานต่างๆ ทั่วทุกแคว
 โบราณคดีฟังและออกความคิด หวังใจว่าหนังสือเล่มนี้ จะมีผลอย่าง
 ยี่งบ้าง คือ ประการหนึ่งบางทีจะทำให้คนไทยรู้สึกขึ้นมาบ้างว่า
 ชาตินไทยไม่ใช่ชาติใหม่ และไม่ใช่ชาติที่คนป่า ถาที่เรียกตามภาษา
 อังกฤษว่า "อินดิวิไลซ์" ชาตินไทยเราได้เจริญรุ่งเรืองมามากแล้ว...

นอกจากนี้จุดประสงค์ดังกล่าวนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่แสดงให้เห็นว่า ทรงศึกษาตีความ
 เชื้อเรื่องพระร่วง ด้วยหวังใจว่าจะเป็นเรื่องราวแสดงความ เป็นมาของประเทศไทยทั้งนี้แนวคิด
 เกี่ยวกับรัฐชาติได้เป็นอุดมการณ์หนึ่งที่ชนชั้นนำ นับแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ใ้พยายามปลูกฝังจนแบบ
 เรียบหลวง ลักษณะดังกล่าวน่าจะเป็น เครื่องหล่อหลอมให้พระองค์ทรงตระหนักดีเมื่อขึ้น
 ครองราชย์แล้ว

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีความลึกซึ้งกับพระร่วงในพระราชหฤทัย
 อย่างมิเสื่อมคลาย กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2452 เมื่อพระองค์เสด็จประพาสภาคเหนืออีกครั้ง และ
 ในครั้งนั้นทรงได้พบชิ้นส่วนพระพุทธรูปขนาดใหญ่สมัยสุโขทัยที่เมืองศรีสังขนาโลย ชิ้นส่วนที่ได้รับมามี
 เพียงพระเศียร พระหัตถ์ และพระบาท เป็นที่ได้องพระราชหฤทัย พระองค์ จึงโปรดเกล้าฯ ใ้ย้าย
 เชิญลงมากรุงเทพฯ ต่อมาในปี พ.ศ. 2454 จึงได้โปรดเกล้าฯ ใ้ทำกาหล่อพระพุทธรูปนี้และ
 เสร็จสิ้นเมื่อปี พ.ศ. 2456 พระองค์ได้ทรงถวายพระนามพระพุทธรูปนี้ว่า "พระร่วงโรจนฤทธิ์
 ศรีอินทราทิตย์ ธรรมราชา มหาวชิราวุธราชบุชนียบพิตร" สังกัดได้ว่าชื่อนี้มีทั้งพระนามของ
 พระองค์เอง(มหาวชิราวุธ) รวมอยู่กับพระนามของพระร่วงกษัตริย์องค์แรกของสุโขทัย
 (ศรีอินทราทิตย์) จากนั้นความผูกพันของพระองค์ต่อพระร่วงก็ยืนยาวอย่างอย่างไม่มีวันสิ้นสุด เมื่อ
 พระสรีรังคารของพระองค์ได้ถูกัญเชิญมาบรรจุไว้ใต้ฐานพระพุทธรูปนี้ ตามพระราชประสงค์ใน
 พินัยกรรมข้อสุดท้ายของพระองค์

ความผูกพันกับพระร่วงข้างต้นได้นำมาสู่การที่พระองค์ทรงใช้ "พระร่วง เป็นสื่อทาง
 การเมืองของพระองค์ด้วย ดังจะพิจารณาได้จากการที่ทรงได้รับการศึกษาเป็นอย่างดีในวิชาภาษา

ไทยประวัติศาสตร์ วรรณคดี ดังจะเห็นได้จากพระราชนิพนธ์ต่าง ๆ ทั้งนี้เป็นผลมาจากความคิด หรือทัศนคติทางการเมืองของบุคคลที่แวดล้อม อันมีอิทธิพลต่อทัศนคติทางการเมืองในด้านทรงถือนพระเกียรติยศและศักดิ์ศรีของชาติไทยเป็นสำคัญ อีกทั้งทรงได้รับการปลูกฝังแนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์แบบจารีตเมื่อทรงศึกษาในต่างประเทศสิ่งซึ่งพระองค์ได้รับก็คือ อิทธิพลตะวันตกและความคิดแบบอังกฤษ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้เป็นพื้นฐานให้กับฐานะทางสังคมและบทบาททางการเมืองของพระองค์เมื่อเสด็จขึ้นครองราชย์ ขณะพระชนมายุ 30 พรรษา ทรงพร้อมที่จะรับพระราชภาระในการปกครองบ้านเมือง อย่างไรก็ตามความเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญา ตลอดจนความเชื่อมั่นในสถาบันกษัตริย์ก็ได้เริ่มเสื่อมลงอย่างมากพระองค์จึงต้องปรับพระองค์ให้เข้ากับสภาพดังกล่าว ทั้งนี้พบว่าฐานะทางสังคมและบทบาททางการเมืองของพระองค์สั่นคลอนเป็นอย่างมาก เมื่อปรากฏว่ามี กบฏ ร.ศ.130 หลังจากทรงขึ้นครองราชย์ได้เพียง 1 ปี

การศึกษา ความคิด หรือทัศนคติทางการเมือง ตลอดจนฐานะทางสังคมและบทบาททางการเมืองของพระองค์ดังกล่าว ได้หล่อหลอมให้พระองค์สะท้อนในสื่อรูปแบบใหม่ โดยเฉพาะคติความเชื่อเรื่องพระร่วง ดังจะพบว่าพระองค์ทรงแต่งเรื่องเที่ยวเมืองพระร่วงต่อมาพระองค์พบพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย ก็ทรงให้พระนามว่า "พระร่วงโรจนฤทธิ์" นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องพระร่วงหลายเรื่อง โดยเรื่องแรกทรงพระราชนิพนธ์ในตำนานเสือป่า เพื่อเป็นบทละครปลุกใจให้รักชาติ ทั้งนี้มีข้อสังเกตว่าทรงพระราชนิพนธ์เรื่องนี้หลังเกิดเหตุการณ์ กบฏ ร.ศ. 130 ได้เพียง 1 ปี ทรงเพิ่มบท นายมัน ปันยาว ซึ่งเป็นตัวแทนผู้จงรักภักดีต่อรัฐและกษัตริย์ และทรงรับเล่นบทนี้เสียเอง ส่วนบทพระร่วงทรงสะท้อนให้เห็นว่าพระร่วงเป็นกษัตริย์ในอุดมคติที่เสียสละเพื่อชาติและเป็นผู้นำทางปัญญาให้กับสังคม

อย่างไรก็ดีเมื่อมีการซื้อเรือรบรุ่นใหม่พระองค์ก็ทรงให้ชื่อว่า "เรือรบหลวงพระร่วง" ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ได้ทรงสร้างคติความเชื่อเรื่องพระร่วงให้เป็นจุดรวมของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ โดยทรงแสดงให้เห็นว่าพระร่วงเป็นสัญลักษณ์ของเอกชนและความสามัคคีของชาติ ดังคำกล่าวของพระร่วงที่พระองค์ทรงแต่งไว้ว่า

...ขอไทยเราอย่าพลาญญาติ;

ร่วมชาติร่วมใจเป็นชัยใหญ่,

ไทยอย่างมุ่งร้ายทำลายไทย,

จงพร้อมใจกำลังระวังเมือง.

ให้นำมาภาษาเขานิยม

ชมเกียรติยศฟูเฟื่อง;

ช่วยกันบำรุงความรุ่งเรือง,

ให้ชื่อไทยกระเดื่องทั่วโลกา,

ช่วยกันเต็มใจเฝ้าผดุง

บำรุงทั้งชาติศาสนา,

ให้อยู่จนสิ้นดินฟ้า;

ธนาเกิดไทย, ไชโย.

จึงกล่าวสรุปได้ว่าจากการศึกษาในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ คติความเชื่อเรื่องพระร่วงนับ
ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ได้แสดงให้เห็นว่าวิวัฒนาการของคติความเชื่อเรื่อง
พระร่วงที่ปรากฏในงานเขียนประวัติศาสตร์ในช่วงดังกล่าว ได้สะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลง
แนวคิดเกี่ยวกับรัฐและกษัตริย์จากสมัยจารีตมาสู่สมัยรัฐชาติ